

'דאורייתא' ו'דרבנן' והמדרג הנורמטיבי בהלכה

סדנת חוקרים בשנה"ל תשפ"ה (2024-2025)

הפקולטה למשפטים

אוניברסיטת בר אילן

פרופ' יאיר לורברבוים

בהרהור ראשון ההבחנה בין 'דאורייתא' ו'דרבנן' עשויה להיראות טכנית ומוגבלת, ואולם עיון מעמיק קצת יותר יגלה כי ההבחנה בין הקטגוריות ההלכתיות האלה מעוררת שאלות רבות עניין, ובמישורים שונים: הלכה, תורת המשפט והתאוריה של ההלכה, תיאולוגיה, והיסטוריה.

הנה כמה מהשאלות שההבחנה בין 'דאורייתא' ל'דרבנן' מעלה:

האם ההבחנה הזו היא: הלכתית, נורמטיבית, יוריספרודנטית, תיאולוגית? כיצד בעלי הלכה שונים הגדירו אותה, ולאילו צרכים? האם מצוות דאורייתא 'יותר מחייבות' ממצוות דרבנן, ואם כן באיזה מובן? כיצד ההבחנה הזו מתפקדת בשיח ההלכתי? האם תפקודה משתנה לאורך הדורות? וכיצד נסביר מצוות שממזגות ביניהן, כגון: הלכות שעיקרן 'דברי תורה' ופירושן מ'דברי סופרים'? ומצוות 'דאורייתא' שהלכותיהן 'דרבנן' (כגון מצוות תפילין, שכמה מפרטיה הן הלכות למשה מסיני, שיש הסבורים, שלפי הרמב"ם, מעמדם דרבנן)?

ההבחנה בין מצוות 'דאורייתא' ל'דרבנן' גם מעוררת דיון בשאלה: האם חכמים ('רבנן') יכולים ל'עקור דבר מן התורה' ('אורייתא')? ואם כן, באלה נסיבות ובאלו תנאים?

ושאלות היסטוריות: מתי ההבחנה בין מצוות והלכות דאורייתא לבין מצוות והלכות דרבנן נוצרה? האם יש להבחנה הזו שורשים בתורה, בספרות בית שני, במגילות קומראן? האם היו מי ששללו מצוות דרבנן משום שסברו שמצוות לא יכולות להיות אלא מ'פי הגבורה'?

מוקד מרכזי של דיונים בהבחנה בין דאורייתא ודרבנן למן ימי הביניים ואילך הם דבריו הידועים של הרמב"ם בשורש השני של ספר המצוות והשגות רמב"ן עליהם. דיונים אלה, שהולכים ונמשכים עד לימינו, משכללים את ההבחנה ביניהם באופנים חדשים, המזמנים עיון ומחקר.

ההבחנה בין דאורייתא ודרבנן קשורה בהבחנה שקיימת במערכות משפט רבות, בין דרגות שונות של נורמטיביות של חוקים, וכן של מקורות משפט. כגון ההבחנה בין חוקה, חוק, חקיקת משנה, וכגון המדרג הנורמטיבי של נורמות שמקורן בחקיקה, בפסיקה, ובמנהג. מדרג נורמטיבי קיים גם במערכות נורמטיביות שאינן מערכות משפט, כגון במוסר (הנוהג והאידיאלי). עם זאת, הוא אפיון מובהק של שיטות משפט, במיוחד של מערכות משפט מפותחות.

הבעיות הכרוכות בטענה על אודות קיומו וטיבו של מדרג נורמטיבי בהלכה רחבות משאלות שמעלה ההבחנה בין דאורייתא לדרבנן. כך, למשל, יש מדרג נורמטיבי במצוות דאורייתא (כגון עשה גובר על תעשה), ובמצוות דרבנן (למשל ההיררכיה: גזרות, תקנות, מנהגות). עם זאת הממשק ביניהן גלוי לעין. חלק מן השאלות שהועלו לעיל לגבי ההבחנה בין מצוות דאורייתא למצוות והלכות דרבנן יפות גם לסוגיית המדרג הנורמטיבי בהלכה.

במהלך שנת הלימודים תשפ"ה תתקיים בפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר אילן סדנת מחקר שתעסוק בהבחנה בין דאורייתא לדרבנן ובמדרג הנורמטיבי בהלכה. חוקרים ותלמידי מחקר מוזמנים להגיש את מועמדותם לקבוצת המחקר. תחומי המחקר הרלוונטיים לקבוצה הם: משפט, תלמוד והלכה, מחשבת ישראל, היסטוריה יהודית וכללית.

במהלך השנה יתקיימו כעשרה מפגשים (כחמישה בכל סמסטר), בימי רביעי, 18:00-19:30, המפגשים יתקיימו באורח מקוון (בזום). על המועדים המדויקים תתפרסם הודעה נפרדת.
את הקבוצה ינחה פרופ' יאיר לורברבוים מהפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר אילן.

המעוניינים מתבקשים לשלוח את בקשתם בצירוף קורות חיים ופרופיל מחקרי קצר, לגב' לימור בר-שדה מהפקולטה למשפטים, לדוא"ל: Limor.Bar-Sadeh@mail.biu.ac.il
בקשות יש לשלוח לכתובת הדוא"ל הזו עד לתאריך: 30.8.24